

אלול התשע"ב

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מעמד הר עיבל

לפרשת כי תבוא (על פי שיעורים של הרב אמנון בזק והרב מאיר שפיגלמן)

נראה כחוזר על החלק הראשון של הציווי – הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "וַשְׁדַּתְּ אֹתָם בְּשִׁיד" – והיה צפוי שמיד לאחריו יחזור גם החלק השני של הציווי: כתיבת דברי התורה על האבנים. ואולם, חלק זה מופיע רק בפס' ח, לאחר שלושת הפסוקים המצווים על בניית המזבח, הנראים כמאמר מוסגר. כללו של דבר, הציווי לכתוב את התורה על האבנים הוא מסגרת הפרשה, ובתוכה מובא הציווי הקצר יותר, לבנות מזבח ולהקריב עליו.

הקשר השני בין שני הציוויים מתבטא במילה החוזרת המקשרת ביניהם: "אבנים". מילה זו מופיעה חמש פעמים בשמונת פסוקי הפרשה: שלוש פעמים בעניין כתיבת דברי התורה, ופעמיים בעניין בניית המזבח. גם מדבר זה עולה שהנושא המרכזי בפרשה הוא הכתיבה על האבנים, והציווי על בניית המזבח משני לה.

ונשאלת השאלה מה הקשר בין כתיבת התורה על אבנים לבין בניית מזבח אבנים? מדוע חיברה התורה ביניהם?

ניתן להסביר את המבנה של הפרשה בשני אופנים: א. ייתכן שהפסוקים בין שתי החזרות הללו הם מאמר מוסגר. למעשה, בני ישראל נצטוו לכתוב על האבנים רק פעם אחת, אך להקמת האבנים יש משמעות כפולה: מחד – יש לכתוב עליהן את התורה; ומאידך – יש להקים אותן כמזבח. כדי להדגיש זאת, כתבה התורה את הציווי להקים את האבנים כמזבח בין שתי החזרות על הציווי לכתוב את התורה על האבנים.

ב. יש להקים שתי מערכות של אבנים. מערכת האבנים הראשונה משמשת לכתובה עליה בלבד, ואילו מערכת האבנים השנייה משמשת כמזבח, ואף עליה יש לכתוב את התורה. שתי מערכות אלו פותחות במלים דומות: "והיה ביום אשר תעברו.. והיה בעברכם".

בפרשתנו מסיים משה את נאומו הארוך, המכונה 'נאום המצוות', אשר תופס את מרביתו של חומש דברים. מיד לאחר מכן מובאים שני ציוויים על דברים שבני ישראל צריכים לעשות לאחר שיעברו את הירדן, בהר עיבל: כתיבת דברי התורה על אבנים גדולות ובניית מזבח. מן הכתובים עולה שיש קשר בין שני הציוויים (דברים כ"ז):

(א) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעָם לֵאמֹר שָׁמַר אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֹתְכֶם הַיּוֹם:

(ב) וְהָיָה בַיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיךָ נָתַן לְךָ וְהִקְמַתְּ לָךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׁדַּתְּ אֹתָם בְּשִׁיד: (ג) וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעֵבֶרְךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תִּבְאֵ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיךָ נָתַן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדִבַּשׁ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱ-לֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ: (ד) וְהָיָה בְּעֵבֶרְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן תְּקִימוּ אֶת הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה אֹתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבֶל וְשַׁדַּתְּ אוֹתָם בְּשִׁיד:

(ה) וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לֵה' אֱ-לֹהֵיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִנְיֵף עֲלֵיהֶם בְּרִזָּל: (ו) אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבֵּחַ ה' אֱ-לֹהֵיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלֹת לֵה' אֱ-לֹהֵיךָ: (ז) וְזִבַּחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשִׁמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיךָ:

(ח) וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטָּב:

הקשר בין הציוויים ניכר בשני דברים: ראשית, במבנה של פרשה קצרה זו: היא פותחת בציווי לכתוב את התורה על האבנים (פס' ב-ד), עוברת לציווי לבנות את המזבח (פס' ה-ז), ואז חוזרת לעסוק בכתיבה על האבנים (פס' ח) – ומכאן שמדובר ביחידה אחת.

הדבר בולט במיוחד בפס' ח, הנראה שלא במקומו. כיצד? הפרשה חוזרת פעמיים על הציווי לכתוב את התורה על שני חלקיו. בפס' ב בא החלק הראשון: הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "וַשְׁדַּתְּ אֹתָם בְּשִׁיד". בפס' ג נזכר החלק השני: כתיבת דברי התורה על האבנים. פס' ד

הלויים. בסיומה של רשימה זו מופיע 'ארור' כללי (דברים כ"ח כו):

"אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הַעַם אָמֵן"

ומסתבר שהמילים "הַתּוֹרָה הַזֹּאת" מוסבות על התורה הכתובה על האבנים בהר עיבל, המסמל את הקללה – "וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהָר עֵיבֶל" (פס' יג). נמצאת אומר: במעמד זה מוכרזות הקללות שיחולו על מי שלא יקיים את דברי התורה הכתובים על האבנים השוכנות בהר זה, בכל שלב בתולדות עם ישראל ובחיי כל פרט ממנו. דבר זה תואם את מה שמודגש בספר דברים שוב ושוב, שקיום התורה הוא תנאי לא רק לירושת הארץ, אלא גם להמשך החיים בה.

ראיה נוספת להבנה זו הוא העובדה שהאבנים הוצבו בהר עיבל, שהוא אחד המקומות הבולטים במרכז הארץ. אילו באו האבנים להורות רק שקיום המצוות הוא תנאי לכיבוש הארץ, היה ראוי יותר להקימן מיד לאחר חציית הירדן, בסמוך לאבנים שהקים יהושע בגלגל ועיין יהושע ד'. אבל משה מצווה להקים את האבנים בהר עיבל, על מנת להגדיש את משמעותם לכל תקופת הישיבה בארץ. כלומר, אבנים אלו הן מונומנט הניצב כאזהרה לעם ישראל, ובכך מבטא היטב את מידת היראה בעבודת ה'. על האבנים חקוקים, בין היתר, איסורים רבים, שהעובר עליהם יהיה ארוּר. וכדי שלא יוכל איש להשתמט מאיסורים אלו, מדגיש משה באוזני בני ישראל: "וְנִקְתְּבָתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטֵּב!" (פס' ח).

וְשִׁמְחֵת לְפָנָי ה' אֶל־הַיָּד

כאיוון למידת היראה המתבטאת באבנים שהתורה חקוקה עליהן, מצווה משה את בני ישראל להקים בהר עיבל גם מזבח אבנים, ולהקריב עליו עולות ושלמים. עולה ושלמים הם שני סוגים שונים של קרבנות, המבטאים שני היבטים שונים בקשר שבין הקב"ה לאדם. העולה היא כליל לה': אין לאדם כל חלק בה, והיא מבטאת את מידת היראה – את הריחוק שבין הקב"ה לאדם. בשלמים, לעומת זאת, יש חלק גם לגבוה, גם לכוהנים וגם לבעלים, והם מבטאים את מידת האהבה: האדם זוכה לאכול משולחנו של מקום. אך לעולם תקדם העולה לשלמים, כי מידת היראה קודמת תמיד, ורק על תשתיתה יש מקום לביטויים של מידת האהבה.

על כל פנים, עיקר עניינו של המזבח באכילת השלמים, הכרוכה באחד הממדים הבולטים בעבודת ה' על פי ספר דברים: השמחה.

לפני שנמשיך במשמעות הקשר בין הציוויים, ננסה להבין את משמעותה של המצווה העיקרית בפרשה שהיא כתיבת דברי התורה על האבנים בהר עיבל.

הרשב"ם אומר שכתובת התורה היא הכנה למעמד הברית:

"וכתבת על האבנים את כל דברי התורה – כשנשבעו עתה בהר גריזים והר עיבל היתה התורה לפניכם ונשבעו שיקימוה"

ונראה לאמר גם שמטרת הכתיבה היא להדגיש שירושת הארץ מותנית בקיום התורה כמו שנאמר בפס' ג': "לְמַעַן אֲשֶׁר תִּבְאֵ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל־לְהִיךָ נָתַן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל־לְהִי אֲבֹתֶיךָ לְךָ", וכדברי רמב"ן:

"תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון, למען אשר תבוא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה".

אלא שאם כן, לכאורה לא יהיה עוד צורך באבנים אלו לאחר ירושת הארץ, וכל עניינן יהיה רק לזמן הקצר שבין הכניסה לארץ לבין השלמת כיבושה. האומנם?

לכן מסתבר מאוד שלכתיבת התורה על האבנים יש משמעות גם להמשך החיים בארץ. הדבר קשור למה שנאמר בהמשך הפרק על מעמד אמירת ה'ארורים' מפי

1 לא נרחיב כאן בשאלה מהי אותה "תורה" שכתבה בהר עיבל. כבר ראינו בעבר שמשמעותה הפשוטה של המילה "תורה" בספר דברים היא נאום המצוות, כעולה ממה שנאמר ממש לפני תחילתו של נאום זה: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מִשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אֵלֶּה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מִשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם" (ד', מד-מה; ועיין רש"י שם: "וזאת התורה – זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו").

אמנם המשנה במסכת סוטה (פ"א מ"א) סוברת שכתבו על האבנים את כל התורה, ומן המילים "בְּאֵר הַיִּטֵּב" היא למדה שכתבוה בשבעים לשון. אבל במכילתא דברים (עיי' ש"ז שעכטער, "מכילתא לדברים פרשת ראה", בתוך: תפארת ישראל – ספר היובל לכבוד ר' ישראל לוי, ירושלים תשל"ב, עמ' 189-192) הובאה גם דעתו של רבי שמעון בן יוחאי, הקרובה יותר לפשוטו של מקרא, ש"לא כתבו אלא את משנה תורת משה". גישה זו נסמכת על מה שמוספר בספר יהושע על קיום הציווי הזה: "וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תוֹרַת מִשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יהושע ח', לב). מהלשון "לא כתבו אלא..." משתמע שרבי שמעון בן יוחאי חולק לא רק על הדעה שהתורה נכתבה בשבעים לשון, אלא גם על הדעה שכל התורה נכתבה, ולדעתו נכתב רק ספר דברים (ואין כאן המקום להאריך בשאלה אם כוונתו רק לנאום המצוות או גם לחלקים אחרים בספר). וכן כתב במצודת דוד ביהושע שם: "משנה תורת משה – ספר 'אלה הדברים' קרוי 'משנה תורה', כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה". המכילתא שם מביאה דעה שלישית, המצמצמת עוד יותר את הטקסט הנבחר וסוברת שעל האבנים נכתבו רק דברים הנוגעים לאומות העולם, כגון פרשת "כי תקרב אל עיר להלחם עליה" (דברים כ', יט).

במפרשים עלו דעות נוספות. ראב"ע כתב בשם רס"ג שהכוונה רק לרשימת המצוות בקיצור; ונראה שפירש כך כדי להסביר כיצד אפשר לכתוב על אבנים "את כל דברי התורה הזאת", וכדברי רד"ק בפירושו ליהושע שם: "ויפה אמר, כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה, רק הצורך דרך כלל". ואילו רלב"ג בפירושו על יהושע שם כתב שהכוונה רק לפרשת הברכות והקללות (ועיין שם בדבריו, ששלל את האפשרות שכתבו על האבנים רק עשרת הדיברות [כהצעת ר' יוסף כספי בפירושו משנה בספ]).

על כל הנושא עיין בהרחבה: מ' בר-אילן, "התורה הכתובה על האבנים בהר עיבל", מחקרי יהודה ושומרון ב, קדומים-אריאל תשנ"ג, עמ' 29-42.

אִז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֶל־לְהִי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבֵל.
פֶּאֶשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֲבַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר
תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן
בְּרָזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים. וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל
הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל.

וְכָל יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים וְשִׁפְטָיו עֲמָדִים מִזֶּה וּמִזֶּה
 לְאֲרוֹן נֹגֵד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נִשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' פָּגַר
 כְּאֲזָרְחָ חֲצִיו אֶל מוֹל הַר גְּרִזִּים וְהִחֲצִיו אֶל מוֹל הַר עֵיבֵל
פֶּאֶשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֲבַד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל
בְּרֵאשֻׁנָּה. וְאַחֲרָי כֵּן קָרָא אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה
וְהַקְּלָלָה כְּכֹל הַפְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה. לֹא הָיָה דָבָר מִכֹּל
אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֹגֵד כָּל קֹהֵל יִשְׂרָאֵל
וְהַנְּשִׂים וְהַטָּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם

אם נתבונן בשלושת הפסוקים הראשונים, העוסקים בקיום הציוויים בפועל, נראה שבפרשייה זו ניתן המקום המרכזי – שני הפסוקים הראשונים – למזבח האבנים דווקא, ואילו הכתיבה על האבנים תופסת רק פסוק אחד. כמו כן, תיאור בניית המזבח מקביל במלואו לציווי בפרשתנו, ואילו הקמת האבנים מתוארת בצמצום, וחסרים כמה פרטים: לא נאמר שהאבנים גדולות, וכן נשמט עניין הסיוד. יתרה מזאת, מן התיאור בספר יהושע כשלעצמו היה אפשר להבין שלא היו שני סוגי אבנים כלל ועיקר, אלא התורה נכתבה על אבני המזבח. מתקבל רושם שספר יהושע מדגיש את צד השמחה יותר מצד היראה.

הבדל זה נוגע גם להמשך הסיפור בספר יהושע: בפרשתנו כתוב (פס' יב-יג):

"אֵלֶּה יַעֲמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם עַל הַר גְּרִזִּים בְּעֵבְרָכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן... וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבֵל..."
 ואילו ביהושע נאמר:

"וְכָל יִשְׂרָאֵל וְזִקְנָיו וְשֹׁטְרִים וְשִׁפְטָיו עֲמָדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לְאֲרוֹן נֹגֵד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נִשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' פָּגַר כְּאֲזָרְחָ חֲצִיו אֶל מוֹל הַר גְּרִזִּים וְהִחֲצִיו אֶל מוֹל הַר עֵיבֵל פֶּאֶשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֲבַד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשֻׁנָּה,"

ואם נשים לב שלא נאמר במפורש שהמחצית השנייה, העומדת מול הר עיבל, תעמוד על הקללה. כלומר נראה לאמר שספר יהושע אכן רצה להדגיש את צד הברכה והשמחה דווקא, על רקע הניצחונות הראשונים בכיבוש הארץ, ולהעמיד פן זה כבולט יותר מפן היראה, המתבטא בכתיבת האבנים ובקללה שבה עיבל. וכמובן אלו ואלו דברי א-לוהים חיים, ומשילוב האמור בפרשתנו עם האמור בספר יהושע עולה התמונה השלמה של הצדדים השונים בעבודת ה'.

כלומר רוצה התורה לאמר לנו שהכניסה לארץ אינה מלווה רק בחששות ובאזהרות לעתיד, אלא גם בשמחה ובהודאה על העבר – על סיומו של המסע הארוך, שנמשך ארבעים שנה, ועל ההתחלה החדשה בצעדים הראשונים של ירושת הארץ. זה עניינו של מזבח האבנים (ראב"ע):

"וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ"

שני סוגי האבנים, אבני המזבח והאבנים שהתורה כתובה עליהן, מסמלים אפוא את ההודאה על העבר ואת ההתחייבות להווה ולעתיד; או במילים אחרות, הם מסמלים את שני הקטבים בעבודת ה' – היראה והשמחה. ועל פי הבנה זאת הכנסת הציווי על בניית המזבח לתוך פרשת כתיבת התורה על האבנים היא ציון נוסף בספר דברים לשילוב של יראה ושמחה.

ניתכן שלשתי מערכות אלו של יראה ושמחה יש ביטוי סמלי בתארים השונים של האבנים. דברי התורה ייכתבו על "אֲבָנִים גְּדֹלוֹת", המבטאות בהקשרים אחרים במקרא את מידת היראה, כגון: "וְהָיָה הַשְּׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזָקָה וַיִּמְתּוּ רַבִּים" (יהושע י', יא; ועיין שם, יח). אבני המזבח, לעומת זאת, הן "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת", שלא הונף עליהן ברזל (כ"ז, ה), ועליהן מקריבים **שלמים** – ביטוי למידות השלמות והשלום.)

טיוח האבנים בסייד

מדוע ציווה משה לסוד את האבנים בסייד? יש שכתבו שתפקיד הסייד הוא לשמר את הכתב, אך ברור שהכתב היה נשמר טוב יותר אילו היה כתוב על האבן עצמה, ולא על הסייד.

ומסביר הרב שפיגלמן אם נניח שמשה ציווה להקים אבנים פעמיים, ולא חזר על הציווי הראשון פעם נוספת, הרי שבהקמה השנייה נצטוו ישראל לכתוב על אבני המזבח, ואלו גם האבנים שהם נצטוו לסוד בסייד. זאת מכיוון שאבני המזבח היו אבנים טבעיות ושלמות ואסור היה להניף עליהן ברזל – ולכן אי אפשר היה לכתוב עליהן בלי לסוד אותן קודם לכן בסייד. ייתכן, אפוא, שתפקיד הסייד היה לאפשר כתיבה על אבני המזבח, אך הסבר זה אינו פותר את השאלה מדוע סדו בסייד גם את האבנים הראשונות, שלא הוקמו אחר כך כמזבח.

קיום הציווי בימי יהושע

בספר יהושע מסופר על קיום הציוויים להקים את האבנים ולבנות מזבח, אלא ששם יש שינוי מסוים ביחס ביניהם (יהושע ח', ל-לה):

ת"ל אשר תלינו בו הלילה וכתוב (יהושע ד) ואת שתיים

עשרה האבנים האלה אשר לקחו וגו'

כלומר אנו רואים שיטה בחז"ל שהקמת האבנים השנייה אירעה למעשה ביום חציית הירדן, ובשל סיבה כלשהי היא נכתבה רק לאחר הניצחון במלחמת העי; ויש שיטות בחז"ל שטענו ששתי הפרשיות נכתבו במקומן, ויהושע אכן לא פעל בצורה מלאה כפי שציוותה עליו התורה. המלבי"ם התקשה בשאלה זו, וטען ששתי הפרשיות נכתבו במקומן, ומשה אכן ציווה ציווי כפול: להקים אבנים ביום מעבר הירדן, ולהקים מערכת נוספת של אבנים בהר עיבל. כך או כך, לא נתבאר מדוע היה צורך להקים את האבנים פעמיים, ומדוע רק בפעם השנייה אבנים אלו שימשו כמזבח.

מה כתבו על האבנים?

בעיה נוספת המתעוררת לאור הציווי שבפרשתנו נוגעת לכתובה על האבנים: מה היה צריך להיכתב על האבנים, ומה היה צריך להיקרא באוזני העם?

בספר יהושע מתואר שיהושע כתב על האבנים את כל משנה התורה שמשנה כתב - כלומר, לפחות את כל ספר דברים. לעומת זאת בתיאור ההקראה באוזני העם נאמר שיהושע הקריא את "כל דברי התורה, הברכה והקללה" (יהושע ח', לד). מתיאור זה עולה שיהושע קרא באוזני העם את כל התורה, ולא רק את ספר דברים או את הברכות והקללות. אולם אם כך הדבר - מדוע יהושע נהג כך, ללא ציווי של משה, ומדוע מציין המקרא בנפרד את "הברכה והקללה", למרות שהן כלולות כבר בתוך "כל דברי התורה"?

המפרשים גם נחלקו בשאלה מה היו הברכות והקללות שנאמרו במעמד הר גריזים והר עיבל. בדרך כלל רגילים לפרש שקראו את שנים עשר הציוויים פעמיים - פעם אחת בלשון ברכה ("ברוך האיש אשר לא יעשה פסל..."), ופעם נוספת בלשון קללה, כניסוח הכתוב. לעומת זאת כותב ראבי"ע:

"וחז"ל אמרו כי טעם לברך, ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה, וכן הכל. ועל דרך הפשט, הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה, והעד בספר יהושע (שם כתוב: ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה)."

כלומר האבן-עזרא חולק על שיטת חז"ל, וסובר ש"הברכה והקללה" הן הברכות והקללות שבפרשת התוכחה (פרק כ"ח). ניתן להביא לפירוש ראבי"ע מספר ראיות:

א. פרשת הברכות והקללות על הר גריזים ועל הר עיבל נזכרה לראשונה בפרק י"א, ושם היא תוארה כך (י"א, כו-כט):

הקמת האבנים הכפולה בספר יהושע

אלא שלמעשה בספר יהושע מתאר המקרא הקמת אבנים כפולה (מלבד הצבת האבנים בתוך הירדן). לאחר שבני ישראל חצו את הירדן הם הקימו אבנים בגלגל (יהושע ד', כ),

כ ואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן-הירדן הקים יהושע בגלגל. כא ויאמר אל-בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את-אבותם לאמר מה האבנים האלה. כב והודעתם את-בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את-הירדן הזה. כג אשר-הוביש יהוה אל-היכם את-מי הירדן מפניכם עד-עברכם כאשר עשה ה' אלקיכם לים-סוף אשר-הוביש מפנינו עד-עברנו. כד למען דעת כל-עמי הארץ את-יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את-יהוה אל-היכם כל-הימים .

ולאחר מלחמת העי הם הקימו שוב מזבח וכתבו עליו (יהושע ח', ל-לב). התנ"ך כותב במפורש כי ההקמה השנייה של האבנים (לאחר מלחמת העי) נעשתה "ככתוב בתורה משה", אך דווקא ההקמה הראשונה של האבנים - מייד לאחר חציית הירדן - נראית מתאימה יותר לקיום הציווי שבפרשתנו.

ואכן, נחלקו בדבר האמוראים במסכת סוטה (לה ע"ב). נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו אחד שהקים משה בארץ מואב שנאמר (דברים א) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר וגו' ולהלן הוא אומר (דברים ב) וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וגו' ואתיא באר באר ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן שנאמר (יהושע ד) ושתיים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן ואחד שהקים בגלגל שנאמר (יהושע ד) ואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו וגו'

... כמאן כר' שמעון בא וראה כמה נסים נעשו באותו היום עברו ישראל את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל יתר מששים מיל ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם וכל העומד בפניהם מיד נתרץ שנאמר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבא בהם וגו' ואומר (שמות טו) תפול עליהם אימתה ופחד עד יעבר עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבר עם זו קניית זו ביאה שניה אמור מעתה ראויין היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרים החטא ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר (דברים כז) באר היטב והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקיפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל שנאמר (יהושע ד) והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון יכול בכל מלון ומלון

התוכחה (הברכה והקללה) הוא עמד ביחד איתם. וכפי שעולה מספר יהושע נראה שהברכות והקללות לא נאמרו בפועל על ידי כל השבטים, אלא רק על ידי יהושע, כמייצג של עם ישראל כולו.

ונשאלת השאלה מדוע נבחרו הלויים לקרוא את הציוויים (הארורים) לכל שאר השבטים? הרשב"ם והאבן-עזרא הסבירו שכל הציוויים הללו דנים בדברים הנעשים בסתר, ואף בדברים הנעשים בגלוי נאמר שמדובר באדם העושה אותם בסתר. ואומר הרשב"ם:

"ושם בסתר – כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר השבטים וכולם עברות שרגילים להיות בסתר כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר והן ע"ז ומכה רעהו ולכן פירש בשניהם בסתר. שעל עברות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענישוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלוקינו והוא יקח נקמה מן הנסתרות..."

כלומר עם ישראל נצטווה לקבל על עצמו, שכל מי שיעשה דברים אלו בסתר - יסולק מעם ישראל. שבת לוי הוא זה שאמור ללמד את בני ישראל את התורה והמצוות, ולכן הוא שהקריא את הציוויים החדשים לכל העם.

אפשר להביא ראיה לעיקרון זה מפרשה אחרת בתורה, שגם בה אנו מוצאים שנציג שבת לוי מקלל את מי שעבר עבירה ואדם מישראל עונה "אמן" - פרשת הסוטה (במדבר ה', כא-כב):

"והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה, ואמר הכהן לאשה - יתן ה' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך, בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה: ובאו המים המאורים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך, ואמרה האשה - אמן אמן".

גם בפרשה זו, התורה מדגישה שתהליך זה מתבצע רק משום שהעבירה נעשתה בסתר: "ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה, ועד אין בה והוא לא נתפשה" (במדבר ה', יג). בפרשת סוטה באה לידי ביטוי ההכרה באמונה בקב"ה, הבוחן כליות ולב, גם כאשר הדברים נסתרים מעין בשר ודם. וכך גם בפרשתנו: הדגש על קבלת ה'ארורים' על הדברים הנעשים בסתר מחדד את המסר המרכזי העומד מאחורי הפרשה: קבלת עול מלכות שמיים בכל מצב ובכל תנאי, גם כשהדברים נסתרים מעין בשר ודם ואינם גורמים כביכול שום נזק למי שעובר עליהם.

שתי מערכות אבנים:

אם נשים לב נראה שקיים הבדל מרכזי בין שתי ההקמות של האבנים: ההקמה הראשונה אמורה הייתה להיות

"ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה - אשר תשמעו אל מצות ה' א-לוהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום: והקללה - אם לא תשמעו אל מצות ה' א-לוהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם: והיה כי יביאך ה' א-לוהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה - ונתתה את הברכה על הר גזים ואת הקללה על הר עיבל".

תיאור זה דומה מאוד לתיאור השכר והתוכחה בפרק כ"ח (כ"ח, א-טו):

"והיה אם שמוע תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום - ונתנך ה' א-לוהיך עליון על כל גויי הארץ: ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול ה' א-לוהיך... והיה אם לא תשמע בקול ה' א-לוהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום - ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך".

ב. ששה שבטים עומדים על הברכה ושה עומדים על הקללה, וכנגד זה - בפרשת התוכחה נזכרת המילה "ברוך" שש פעמים (פס' ג-ו) וכך גם המילה "ארור" (פס' טז-יט).

ג. ראבי"ע עצמו מבסס את שיטתו על הפסוקים שבספר יהושע שהזכרנו לעיל - "ואחרי כן קרא את כל דברי התורה, הברכה והקללה, ככל הכתוב בספר התורה" - כלומר שיהושע היה זה שקרא את הברכות והקללות במעמד זה.

ד. פירוש ראבי"ע מסביר גם מדוע התורה כתבה רק את הקללות (הארורים), ולא כתבה גם את הברכות.

לפי הסברו של האבן-עזרא, ניתן לבאר גם את הסתירה לכאורה במעמדם של הלויים בברכה ובקללה. מחד - הלויים נצטוו לומר את הברכה והקללה לבני ישראל, אך מאידך - הלויים הם חלק מהשבטים שעמדו על הברכה (בשל סתירה זו, חז"ל פירשו שזקני הלויים השביעו את העם ואילו שאר השבט עמד עם כל השבטים). לדברי האבן-עזרא, ניתן לתרץ בפשטות שבעת אמירת הברכות והקללות הלויים עמדו עם שאר השבטים ומשה אמר את הברכות והקללות, אך הציוויים ("ארור האיש" וכו') נאמרו על ידי הלויים לכל ישראל. כלומר על פי שיטת ראבי"ע מעמד הר גזים והר עיבל נחלק לשני חלקים. בחלק הראשון עמדו הלויים ואמרו את רשימת ה'ארורים' בלבד, וכפי שנראה מספר יהושע, בחלק זה עמדו הלויים בין שני ההרים. בחלק השני נאמרו הברכות והקללות המופיעים בפרק כ"ח, ובחלק זה לא היה ללויים תפקיד מיוחד, כי שבת לוי חשוף לברכות ולקללות ככל שבט אחר, ולכן בשעת הקראת פרשת

באופן דומה, אף כתיבת התורה - שנעשתה מלכתחילה ע"י הקב"ה ומשה - עוברת עם מעבר הירדן לעם ישראל, והם אלו שצריכים לכתוב את התורה על האבנים. יהושע לפיכך כנציגו של עם ישראל הוא שכותב על האבנים ולא הכהנים כנציגי הקב"ה.

על פי זה מציע הרב שפילמן להסביר מדוע האבנים הראשונות אינן מתפקדות כמזבח, שהרי הברית הכתובה עליהן נכרתה כבר במעמד הר סיני, ואין כל צורך לכרות אותה שוב. רק הברית השנייה, המתחדשת עם מעבר הירדן, צריכה להיכתב על אבני המזבח. זוהי גם הסיבה לכך שבני ישראל הושבעו כאן על המצוות והעבירות שבסתר: כל עוד עם ישראל היה במדבר - הקב"ה היה אחראי על התורה, והוא שנפרע מהעבירות שנעשו בסתר. לאחר שעם ישראל נכנס לארץ, סמכות הענישה והאכיפה עברה לידי העם, ומעתה יש צורך להשביע את העם ולסלק ממנו את כל מי שעובר עבירות בסתר. אם כנים דברינו, הרי שאין צורך לומר שהלויים קראו את כל הציוויים גם בלשון ברכה, שהרי המטרה לא הייתה ללמד את בני ישראל הלכות חדשות אלא רק לקלל את העובר עבירות בסתר.

"ביום אשר תעברו את הירדן", ואילו להקמה השנייה אין זמן מדוייק. יתר על כן: מלשון ההקמה הראשונה נראה שהיא אמורה להיעשות לפני חציית הירדן, שכן התורה מנמקת את הקמת המילים במילים "למען אשר תבא אל הארץ...", וניסוח זה מתאים יותר להקמה לפני הכניסה לארץ, ולא אחריה (אפשר שזוהי הסיבה לכך שיהושע הקים אבנים בתוך הירדן אף שלא נצטווה עליהן. המקרא כותב שיהושע הקים אבנים על שפת הירדן לזיכרון, אך אינו מנמק מדוע הקים יהושע אבנים בתוך הירדן, כאשר מן הסתם הן כוסו מייד במי הירדן). הקמת האבנים השנייה, לעומת זאת, נעשתה לאחר חציית הירדן.

ומציע הרב מאיר שפילמן להסביר את ההקמה הכפולה של האבנים באופנים הבאים:

א. כפי שיש סמל לכריתת הברית בצד אחד של הירדן - כך צריך להיות סמל גם בצדו השני. סייזו בסיד גם את האבנים שבעבר הירדן המזרחי כדי להראות את הזהות שבין שתי מערכות האבנים, למרות שמצד עצמן לא היה בכך כל צורך. בדומה לכך, בהמשך שבטי עבר הירדן מקימים מזבח דומה למזבח במשכן כדי לשמר את זכותם במשכן.

ב. קיים הבדל בין שתי מערכות האבנים, המסמל את ההבדל שבין תורת המדבר לבין תורת ארץ ישראל. במדבר - הייתה נתינת תורה מתמדת, דרך משה ודרך המשכן. בארץ ישראל - סמכות העברת התורה עברה לידי עם ישראל. לכן, בהקמת האבנים הראשונה נאמר שיש לכתוב את "דברי התורה", ואילו בהקמה השנייה הוסיפה התורה ואמרה שיש לכתוב אותם "באר היטב". בהקמה הראשונה לא ניתן לבאר את דברי התורה, שכן הסמכות לבאר את התורה מצויה בידי הקב"ה, אך בהקמה השנייה - לאחר הכניסה לארץ - ניתן כבר לבאר את דברי התורה, שכן סמכות הפירוש עברה לידי בני ישראל.

מעמד הר סיני ומעמד הר עיבל

הרב מאיר שפילמן מציע להסביר באופן דומה את המעמד הר עיבל. רבים כבר שמו לב לכך שמעמד הר עיבל מזכיר את מעמד הר סיני: הקב"ה כורת ברית עם ישראל, וכל העם עומד ומקבל את התורה. עם זאת, יש לשים לב גם להבדל שבין מעמד הר סיני למעמד עיבל: במעמד הר סיני - עם ישראל ניצב בתחתית ההר והקב"ה נגלה אליו מלמעלה, ואילו במעמד הר עיבל - הלויים ניצבו למטה ועם ישראל (המחולק לשניים) עמד מעליהם. הבדל זה משקף את ההבדל שעמדנו עליו: סמכות נתינת התורה עוברת מהקב"ה לעם ישראל.